

Andrej Adam
Maribor

EPISTEMOLOŠKI PROBLEM V KNJIGI SKRIVNOSTNI PRIMER ALI KDO JE UMORIL PSA

V tekstu poskušamo spodbuditi medpredmetno sodelovanje med angleščino in filozofijo v okviru gimnazijskega izobraževanja. V ta namen obravnavamo filozofski problem, ki ga prinaša knjiga Marka Haddona *Skrivnostni primer ali kdo je umoril psa*. Problem je epistemološki in se nanaša na vprašanje virov in gotovosti spoznanja. Glavni junak Haddonove knjige Christopher je prepričan, da nas človeški občutki vodijo v zmotno in da je logika zanesljivejši način za iskanje pravih odločitev. Njegovo trditev primerjamo z Descartesovimi idejami ter tako pokažemo, da Christopher in Descartes podobno razmišljata. Ker pa cilj medpredmetnega sodelovanja ni predstavitev posameznih filozofov, temveč razvijanje kritičnega mišljenja, v tekstu pokažemo, kako je mogoče o problemu, ki ga prinaša literarno delo, razpravljati z dijaki, kako ga je mogoče interpretirati s pomočjo filozofa – v kolikor le-tega uvedemo kot partnerja v dialogu – in kako je s tem partnerjem mogoče kritično razpravljati. Pri tem smo pozorni zlasti na izpostavljanje argumentov in njihovo presojo.

In the text we are trying to encourage the cooperation between English and philosophy in the frame of high school education. For this purpose we are dealing with a philosophical problem posed by Mark Haddon's book: *The curious incident of the dog in the night-time*. The problem is of epistemological nature and it refers to the problem of source and certainty of knowledge. Christopher, the protagonist of Haddon's book is convinced that human sensations lead us into committing fallacies, and that logic is a more reliable method for seeking correct decisions. We compare his claims with Descartes' ideas and thus point out that Christopher and Descartes follow a similar line of thought. Since the goal of cooperation between subjects is not the presentation of a particular philosopher, but development of critical thinking, we point out in the text how it is possible to discuss a problem posed by a literary work with students, how we can interpret it with a help of a philosopher -as long as we introduce him as an interlocutor -and how it is possible to have a critical discussion with this interlocutor. In doing this we focus our attention mainly on setting out the arguments and their critical evaluation.

Uvod

V reviji *Otrok in knjiga* smo že pisali o tem, da je mogoče v literarnih delih, ki jih berejo dijaki v okviru priprav na maturo pri slovenščini, odkrivati splošne

filozofske probleme. Razprava o teh problemih obogati branje, pokaže na plasti literarnega dela, ki bi sicer ostale skrite, hkrati pa ponuja globlje razumevanje samih filozofskih problemov. V tem smislu je mogoče govoriti o branju kot filozofiranju, v okviru katerega je mogoče spodbujati in razvijati samostojno kritično in ustvarjalno razmišljanje. Glede na to, da dijaki berejo zanimive romane tudi pri angleščini, lahko isto misel razširimo tudi na to predmetno področje. Za konkretno pedagoško prakso to pomeni zlasti zanimive možnosti medpredmetnega povezovanja. Zakaj, denimo, ne bi o različnih občih (filozofskih) problemih kritično razpravljali tudi pri tem predmetu? Znanje angleščine, ki ga izkazujejo dijaki, je vsekakor zadostno.

V tem sestavku bomo pokazali na zanimiv filozofski problem v knjigi Marka Haddona *Skrivnostni primer ali kdo je umoril psa*¹. Načrt je naslednji. Najprej bomo določili, za kakšen problem sploh gre in zakaj utegne biti ta problem zanimiv za dijake, nato bo sledila razprava o problemu. Pri tem se bomo držali standardnega pristopa, značilnega za didaktiko poučevanja filozofije, kar med drugim pomeni, da bomo v razpravo uvedli partnerja v dialogu oziroma znamenitega filozofa, ki nam bo pomagal pri razmisleku o problemu. Ta filozof bo Rene Descartes, začetnik novoveške filozofije.

Glavni junak Haddonove knjige je Christopher, avtistični deček, ki raziskuje umor psa na vrtu sosednje hiše. Problem, o katerem bomo razpravljali, se pojavi v 101. poglavju knjige, kjer Christopher pravi:

»Gospod Jeavons je rekel, da mi je matematika všeč zato, ker je varna. Rekel je, da mi je matematika všeč, ker je bistvo matematike reševanje problemov. [...] S tem je hotel povedati, da se matematika razlikuje od resničnega življenja, ker v življenju ni vnaprej določenih odgovorov na probleme, s katerimi se srečuješ. [...] Ampak gospod Jeavons se moti, ker ne razume števil.« (Haddon 2006, 93)

Glede česa se moti gospod Jeavons? Razpravo z dijaki je najbolje pričeti že kar na tej točki, ker s tem sodelujejo pri odkrivanju problema. Poleg tega lahko svoja odkritja primerjajo s tem, kar v nadaljevanju pravi Christopher.

Tej uvodni zastavitvi sledi zgodba, »znana kot Problem Montyja Halla,« s katero nam skuša Christofer razložiti, zakaj se gospod Jeavons moti.

Problem Montyja Halla

»V ameriški reviji *Parade* je izhajal podlistek z naslovom Vprašajte Marilyn. Podlistek je pisala gospa Marilyn vos Savant in v reviji je pisalo, da ima Marilyn najvišji inteligenčni količnik na svetu in je vpisana v *Guinnessovo knjigo rekordov*. V podlistku je reševala zanimive matematične probleme, ki so jih pošiljali bralci. Septembra 1990 je bilo objavljeno naslednje vprašanje [...]:

V televizijskem kvizu, ki ga vodi Monty Hall, tekmovalec stoji pred tremi zaprtimi vrati. Za enimi je skrita nagrada, avto, za drugima dvema pa stoji koza. Tekmovalec mora uganiti, za katerimi vrati se skriva avto. Ko se odloči in pokaže na ena od treh vrat, jih Monty Hall ne odpre, da bi tekmovalec videl, ali je zadel avto. Namesto tega odpre ena od drugih dvoje vrat in pokaže, da za njimi stoji koza (ker seveda ve, kaj je za vrati). Potem tekmovalcu

---

¹ Mark Haddon, *Skrivnostni primer ali kdo je umoril psa*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 2006 (Zbirka Žepnice).

reče, da si lahko še premisli in izbere druga vrata. Kolikšna je verjetnost, da je avto skrit za drugimi vrati? Enaka ali večja kot pri prvem poskusu? Naj se tekmovalec premisli ali ne?« (Haddon 2006, 93–94)

Na tej točki je zopet koristno prekiniti nadaljnje skupno branje odlomkov iz Haddonove knjige in vprašanje zastaviti dijakom. Ob tem velja omeniti, da je mogoče reševanje te naloge povezati z nekaterimi temami iz matematike, denimo s temo osnove logike, ki je na programu že v prvem letniku gimnazijskega izobraževanja.² Sodelovanje med filozofijo in matematiko je lahko še posebno vznemirljivo, toda to ni tema tega sestavka.

Nato je odgovore dijakov smiselno primerjati s tem, kar pravi Christopher:

»Marilyn vos Savant je odgovorila, da se mora tekmovalec vsekakor premisliti in izbrati druga vrata kot ob prvem poskusu, ker verjetnost, da za njimi stoji avto, ni več 1 : 3, ampak 2 : 3.

Človek, ki se ravna po občutku, bi rekel, da je verjetnost v drugem koraku 1 : 1, ker se to zdi logično, saj imamo dvoje vrat in en avto, torej je za oboje vrat enaka verjetnost, da za njimi stoji nagrada. Tako so mislili tudi bralci revije *Parade*, ki so se pritožili uredništvu, da se je Marilyn vos Savant zmotila in naj prizna napako, čeprav je v naslednji številki podrobno pojasnila svoje razmišljanje in dokazala, da ima prav. Med 92% bralcev, ki ji kljub temu niso verjeli, je bilo tudi mnogo matematikov in znanstvenikov.« (Haddon 2006, 94–95)

Moja izkušnja je pokazala, da se tudi dijaki v veliki večini strinjajo z bralci revije *Parade* in ne z Marilyn vos Savant. Njihove utemeljitve je mogoče povzeti takole:

Tekmovalec naključno izbere ena vrata. Monty Hall nato odpre ena izmed vrat, za katerimi je koza. To pomeni, da se tekmovalec, ki sedaj ve, kaj je za enimi izmed troje vrat, odloča le še med dvoje vrati: za enimi je avto in za drugimi koza. Če je v prvem koraku izbral vrata, za katerimi je avto, in se v drugem koraku premisli, bo dobil kozo, če pa si v drugem koraku ne premisli, bo dobil avto. Možnost je torej 1 : 1. Enako je, če je v prvem koraku izbral vrata, za katerimi je koza.

Toda po Christopherju je Marilyn vos Savant imela prav.

»To se da dokazati na 2 načina. Pri prvem si pomagamo z matematično formulo:

Vrata označimo z X, Y in Z.

Znak A_x označuje dogodek, ko je avto skrit za vrati X in tako naprej.

V_x označuje dogodek, ko voditelj odpre vrata X in tako naprej.

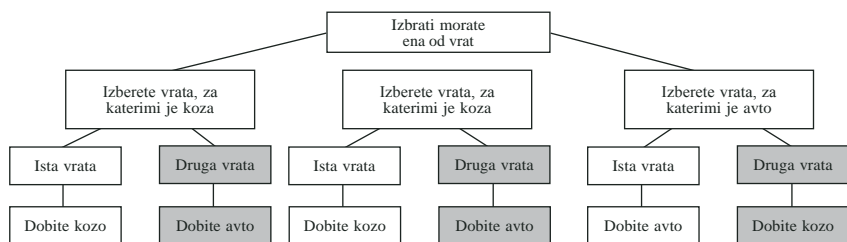
Če ste v prvem krogu izbrali vrata X, je verjetnost P, da v drugem krogu zadenete avto, če si premislite, izražena v naslednji formuli:

$$P(V_z \wedge A_y) + P(V_y \wedge A_z) = P(A_y) \times P(V_z | A_y) + P(A_z) \times P(V_y | A_z) \\ = (1/3 \times 1) + (1/3 \times 1) = 2/3$$

Problem lahko rešite tudi tako, da narišete sliko vseh možnih izidov:

---

² Primerjaj Dušan Kavka [et al.], *Linea: matematika za 1. letnik gimnazij*, Ljubljana, Modrijan, 2001, str. 54–73.

Če si premislite in v drugem krogu izberete druga vrata, dobite avto v 2 od 3 primerov. Če vztrajate pri odločitvi za ista vrata kot v prvem krogu, dobite avto samo v 1 primeru od 3.« (Haddon 2006, 97)

Poglejmo še, kako Christofer sklene svoje razmišljanje:

»To pomeni, da nas človeški občutki lahko privedejo do napačnih odločitev. Ljudje se pri reševanju življenjskih problemov po navadi zanašajo na občutke, v resnici pa je logika boljši način za iskanje pravih odločitev.« (Haddon 2006, 97)

Ali je Christoferjevo sklepanje, do katerega se dokoplje ob analizi tega logičnega primera, dobro? Ali je res, da nas lahko občutki do te mere varajo, da se pri reševanju življenjskih problemov ne bi smeli zanašati nanje? In če svojo pozornost usmerimo na logiko in s tem na skrito domnevo, ki jo Christofer ves čas predpostavlja – ali je logika dejansko zanesljiv (boljši) način reševanja problemov? Ta (in podobna) vprašanja je vsekakor smiselno zastaviti dijakom in ob njih razviti razpravo, v kateri dijaki predlagajo svoja stališča in jih utemeljujejo. Pri filozofiji lahko to razpravo še dodatno obogatimo, če vanjo povabimo kakšnega strokovnjaka ali partnerja v dialogu, kot temu tudi pravimo. Dobri partnerji v dialogu so tisti, ki so se s podobnimi vprašanji temeljito ukvarjali in predlagali zanimive rešitve.

Nepričakovana pomoč za Christoferjevo razmišljanje

Zanimiv filozofski partner v dialogu, ki bi podprl Christoferjevo stališče, je eden izmed največjih filozofov in matematikov Rene Descartes. Toda, če želimo, da bo njegov prispevek ploden tudi za razmišljanje dijakov, ga moramo (tako tukaj kakor pri konkretnem delu v razredu) dovolj smiselno predstaviti. Rečeno drugače, pomembno je, da Descartesa ne predstavimo v smislu: Descartes se je rodil ob koncu 16. stoletja, ko je bil star 45 let, je objavil slavne *Meditacije* o prvi filozofiji, bil je utemeljitelj novoveške filozofije, izumitelj analitične geometrije, na področju filozofije je znan po radikalnem dvomu in stavku – *mislím, torej sem* – ki je posledica tega dvoma itd. Povedano po resnici, vse to je sicer zanimivo z vidika zgodovine, nikakor pa dijakom ne pomaga pri razmisleku o danih vprašanjih oziroma problemih. Uvajanje partnerja v dialog tako ne pomeni, da povemo vse, kar je ta dejal ali počel v svojem življenju, temveč tisto, kar je za dani problem tehtno. Učitelj zato ravna najbolje, če dijakom predstavi misli uvedenega partnerja tako, kot če bi jim ta napisal pismo, ki bi se začelo takole: Pozdravljeni, slišal sem, da se ukvarjate z vprašanji spoznanja oziroma z vprašanjem, ali so človeški

občutki zanesljiv vir spoznanja. Sam sem, tako kot Christofer v Haddonovi knjigi, prepričan, da niso, kar bom utemeljil s pomočjo delovnega lista, ki vam ga bo razdelil učitelj, če bo potrebno pa še z učiteljevo dodatno razlago.

Smiselnost takšnega pristopa je razvidna v luči poučevanja kritičnega mišljenja. Če partner v dialogu ne nastopa več kot nevprašljiva, učbeniška avtoriteta, temveč kot pisec pisma (delovnega lista), so dijaki postavljeni pred drugačno nalogo, kot so bili do sedaj. Ni toliko bistveno, da vedo, kaj je neki filozof povedal (čeprav to seveda ni nepomembno), temveč da njegove besede razumejo kot rešitve problemov, ki jih je obravnaval, da so sposobni njegove rešitve ovrednotiti, v njih prepoznati argumente, jih primerjati s svojimi rešitvami in rešitvami svojih sošolcev in jih vključiti v svoj razmislek o problemu. Kot vidimo, vsi ti cilji sploh niso dosegljivi, če ne vemo, kaj je filozof povedal o danem problemu, s čimer mimogrede odgovarjamo tistim, ki nasprotujejo uvajanju problemsko zasnovanega pouka v naše šole. Res pa je, da pouk več ne poteka tako, kot so bili navajeni: po zgodovinskem vrstnem redu, kot monolog učitelja z občasnimi odgovori učencev na zastavljena vprašanja (ki so večinoma zaprtega tipa) itd.

Preidimo torej k Descartesu. Če naj dijaku Descartesova rešitev danega problema kakorkoli pomaga, jo mora razumeti. Rečeno s prisposodobno: v njej se mora znajti kakor v lastnem stanovanju, kar pomeni, da mora obvladati gibanje v njenih okvirjih. Tako kot ve, kam bo prišel, če bo stopil iz svoje sobe in nato po nekaj korakih zavil na levo, mora znati predvideti možne posledice posameznih stališč, ki jih sprejme Descartes. Uvedba Descartesa kot partnerja v dialogu pri reševanju Christoferjevega problema in kritična ocena njegovega prispevka traja skupaj s predstavitvijo problema, kot je podan v Haddonovi knjigi, 3–4 šolske ure. Pri prvi uri je mogoče predstaviti Christoferjev problem in zastaviti vprašanje, ali je res, da se ljudje pri reševanju življenjskih problemov zanašajo pretežno na občutke in da je logika boljši način za pravilno odločanje. Poleg tega je mogoče razviti razpravo o tem problemu. Pri drugi uri je mogoče uvesti Descartesov argument, ki podpira Christoferjevo stališče, in se lotiti razumevanja in analize tega argumenta, pri tretji uri pa razviti kritično oceno tega argumenta.

V nadaljevanju bomo tako predstavili Descartesov argument, ki podpira Christoferjevo stališče, nato pa še kritiko tega argumenta. Po Descartesu je resnično zgolj tisto dožemanje, ki je jasno in razločno. To poskuša dokazati v slavnih *Meditacijah*³ (v *Tretji meditaciji*), kjer pravi:

»Gotov sem tega, da sem misleča stvar – ali tedaj tudi že vem, kaj je potrebno, da sem kake stvari gotov? V tem prvem spoznanju ni namreč nič drugega kakor neko jasno in razločno dojetje tega, kar trdim: to bi res še ne zadoščalo za mojo popolno gotovost o resničnosti kake stvari, če bi se kdaj lahko zgodilo, da bi bila kaka stvar, ki bi jo dojemal jasno in razločno, lažna. Zato se mi zdi, da smem za splošno pravilo postaviti trditev, da je resnično vse tisto, kar dojemam zelo jasno in razločno.« (Descartes 1988, 65–66)

Menimo, da je ta odlomek zelo primeren za delovni list oziroma Descartesovo pismo, ki ga razdelimo dijakom. Omogoča namreč naslednja enostavna in kritično mišljenja razvijajoča vprašanja: Kaj avtor trdi? Kako, s kakšnimi razlogi utemeljuje svojo trditev? Ali je njegovo sklepanje mogoče napisati kot argument? Ali nam

---

³ Rene Descartes, *Meditacije*, Ljubljana, Slovenska Matica, 1988, Filozofska knjižnica, zvezek XIII.

takšen zapis pomaga pri razmišljanju?⁴ Privzemimo, da je njegovo sklepanje dobro; kaj bi to pomenilo za našo dosedanjo razpravo? Toda, ali njegovo sklepanje sploh je dobro? Kako bi to ugotovili?

Očitno je, da je glavni sklep odlomka trditev, po kateri so vse jasne in razločne predstave resnične. Vse ostalo lahko razumemo kot razloge, ki utemeljujejo to trditev. Na ta način je, kot piše tudi Gary Hatfield⁵, Descartesov postopek utemeljevanja naslednji: najprej izpostavi košček gotovega spoznanja – da je misleča stvar. Nato zastavi vprašanje, kaj je bilo potrebno (implicitno), da je to spoznanje zares gotovo, in ugotovi, da je bilo potrebno pravilo, po katerem »je resnično vse tisto, kar dojemam zelo jasno in razločno.« To pravilo ga nato vodi pri vsakem nadaljnjem raziskovanju (Hatfield 2003, 143).

Dijaki to hitro doumejo, zato jim argumenta ni težko samostojno zapisati. Na tem mestu bomo predstavili, kako argument zapiše Hatfield:

1. Gotov sem tega, da sem misleča stvar.
2. To spoznanje temelji zgolj na jasnem in razločnem dojetju resničnosti te gotovosti.
3. Jasno in razločno dojetje (predstava) ne bi zadoščala za takšno spoznanje, če bi bila lažna.

Torej:

[4] Jasno in razločno dojetje poskrbi za zadostno utemeljenost spoznanja, karkoli dojamem jasno in razločno, je resnično (Hatfield 2003, 144).

Zgoraj smo rekli, da mora učitelj ideje posameznega avtorja, ki ga uvede kot partnerja v dialogu, predstaviti toliko, kolikor to zahteva problem, ki ga rešujejo. Če predlagani argument predstavlja rešitev Christoférjevega problema, si lahko mislimo, da dijakom še vedno ne bo jasno, kako premise, ki smo jih oštevilčili z 1, 2 in 3 podpirajo sklep 4. Na tem mestu je potemtakem tehtno, da učitelj pove nekaj več o Descartesu oziroma da zgornji argument umesti v okvir njegove filozofije. Ker tukaj nimamo prostora za obširnejšo predstavitev, bomo podali le nekaj kratkih misli.

Descartes je bil prepričan, da so bila spoznanja, ki se jih je naučil v šoli, nezanesljiva. Grobo rečeno, temeljila so na aristotelovski naivno empiristični filozofiji, ki je bila usklajena z idejo, da so čuti precej zanesljiv vir spoznanja. V *Principih filozofije*⁶ je tako zapisal, da si je človeški duh, »ker mu svetloba zvezd ni svetiła močnejše kot drobni plamenčki leščerbe, [...] zato predstavljal, da zvezde pač niso večje od teh plamenčkov. In ker ni opazil, da se zemlja giblje v krogu in da je njena površina zaobljena krogla, se je zato bolj nagibal k misli, da se zemlja ne giba in je njena površina ravna. Tisoč je takih predsodkov, s katerimi je naš duh še iz

---

⁴ Zakaj je zapisovanje posameznih misli v obliki argumenta pomembno za delo v razredu? Dijaki na ta način jasno uvidijo, kaj v bistvu avtor trdi in tudi, s kakšnimi razlogi podpre svojo trditev. To v nadaljevanju olajša tudi kritičen razmislek, kajti (1) če kateri izmed razlogov ni dober, je celoten argument vprašljiv; (2) tudi če razloge sprejmemo, sklep morda še vedno ne sledi z nujnostjo; (3) takšen zapis olajša iskanje implicitnih domnev v nekem sklepanju; (4) lažje je tudi ugotavljanje posledic sklepanja itd.

⁵ Gary Hatfield, *Descartes and the Meditations*, Routledge Philosophy GuideBooks, 2003.

⁶ Rene Descartes, *Principi filozofije, Razpol 5*, Glasilo freudovskega polja, Ljubljana, Analec-ta.

otročtva preresetan ...« (Descartes, *Principi filozofije*, LXXI) Toda sam si je »[...] zmeraj goreče želel, da bi se bil naučil razlikovati resnico od neresnice in da bi si tako pridobil jasen pogled v svoja dejanja ter varno hodil po poti tega življenja.«⁷ Ampak kako lahko pridemo do resnice? Kako lahko vemo, da je predstava, ki jo imamo o nekem predmetu mišljenja, resnična? Descartes je domislil radikalne metode, da bo ob vsaki predstavi podvomil v vse, kar je ob tej predstavi mogoče podvomiti. Če si torej, kot ugotavlja v *Principih filozofije*⁸, lahko zamišljamo, da nas čutne zaznave ne poučujejo o tem, kaj je resnično v stvareh, temveč le o tem, kaj nam lahko v teh stvareh škodi ali koristi (Descartes 1997; str. 331), potem ne moremo z gotovostjo trditi, da lahko na podlagi čutnih zaznav karkoli sklepamo o resničnosti sveta. Kriterij, po katerem se potemtakem Descartes ravna, je možnost logičnega, metodičnega dvoma. Če lahko v neko predstavo ali misel, ki jo imamo, logično podvomimo, potem ji ne moremo pripisati resničnosti. V stavek *Mislim, torej sem* ali kot pravi 1. premisa v zgornjem argumentu – *Gotov sem tega, da sem misleča stvar* – pa ne moremo podvomiti. V ta stavek ne moremo podvomiti niti, če ga izpostavimo najkorenitejšemu dvomu, ki si ga izmisli Descartes, namreč da okoli nas sploh ni sveta in da je vse le sanjska igra, ki jo z nami uprizarja hudoben duh. Dijaki v resnici nimajo težav z razumevanjem tega korenitega dvoma. Dovolj je, da jih spomnimo na razvpiti film *Matrica*, kjer glavni junak Neo zgolj misli, da živi v New Yorku, v resnici pa so vse misli, ki jih ima, posledica programiranja njegovih možganov.

Kaj je torej značilnost resničnih predstav? Descartes odgovarja, da vanje ne moremo podvomiti. In kaj je lastnost nedvomnih, gotovih predstav? Descartes odgovarja, da so jasne in razločne, pri čemer pravi jasno »tistemu dojetanju, ki je pozornemu duhu prezentno in očitno, enako kot pravimo, da vidimo nekaj jasno tedaj, ko je to očesu, ki gleda prezentno in ga dovolj močno in neposredno vzburja. Razločno dojetanje pa tisto, ki je najprvo jasno, nato pa od vseh drugih tako zelo ločeno in odmaknjeno, da v sebi nosi samo tisto, kar je jasno.« (Descartes, *Principi filozofije*, XLV)

Recimo sedaj, da smo dokazali, tako kot misli Descartes, da obstajata misleča stvar (kot pravi prva premisa zgornjega argumenta) in poleg nje še svet oziroma razsežna stvar (Descartesov dokaz za obstoj razsežne substance smo tukaj izpustili.). Ali lahko nedvomno dokažemo tudi, da obstaja nekaj rdečega? To vprašanje je smiselno zastaviti dijakom in počakati, kako se ga bodo lotili. Po tem, ko se razprava razplamti, je dobro vprašati, kako bi odgovoril Descartes in tudi, na osnovi kakšnih meril bi se lotil tega vprašanja. Podane odgovore lahko nato primerjamo z naslednjim delovnim listom:

»Da bi ločili jasno od nejasnega, se moramo vseskozi zavedati, da [...] barvo in drugo temu podobno dojemamo jasno in razločno samo tedaj, če jih jemljemo kot občutke ali misli, da pa jih nikakor ne moremo razumeti, če sodimo, da so to nekakšne stvari, ki obstajajo zunaj našega duha. Zavedati se moramo torej, da je, kadar kdo reče, da v kakšnem telesu vidi barvo [...], isto, kot če bi dejal, da v telesu [...] nekaj vidi [...], a kaj to je, da ne ve, tj. da ne ve, kaj vidi [...]. Če smo manj pozorni, smo sicer zlahka prepričani, da imamo neko vednost, ker domnevamo, da nekaj podobnega občutku tiste barve [...], ki jo izkušamo v sebi, obstaja.

⁷ Rene Descartes, Razprava o metodi, v: *Razprava o metodi & Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*, Ljubljana, Slovenska matica, 1957, Filozofska knjižnica 1.

⁸ Rene Descartes, Principles of Philosophy, v: Descartes, *Key Philosophical Writings*, Wordsworth Classics 1997, str. 261–337.

Toda če bi nato vendarle premislili, kaj je to, na kar se nanaša ta občutek barve [...] in domnevno biva v obarvanem telesu [...], bi ugotovili, da o tem ne vemo popolnoma ničesar.« (Descartes, *Principi filozofije*, LXVIII)

Ali alternativno:

»Telesne stvari potemtakem bivajo. Morda res ne bivajo vse čisto tako, kakor jih čutno zaznavam, saj je to čutno zaznavanje v marsičem zelo temno in zmedeno, toda v njih je vsaj to, kar umem jasno in razločno, se pravi (v čisto splošnem pomenu), vse, kar je obseženo v predmetu čiste matematike. [...] Razen tega me narava uči, da bivajo okoli mojega telesa razna druga telesa, med katerimi moram nekatera skušati doseči, drugim se izogibati. Iz tega, da čutim zelo različne barve, zvoke, vonjave, okuse, toploto, trdoto in podobno, pravilno sklepam, da so v teh telesih, iz katerih prihajajo k meni te razne čutne zaznave, neke tem zaznavam ustrezne, čeprav ne podobne lastnosti. In iz tega, da so mi nekatere med temi zaznavami prijetne in nekatere ne, je popolnoma gotovo, da lahko telesa okoli mene ugodno ali neugodno vplivajo na moje telo ali pravzaprav name celega [...]. Pa še veliko drugega je, česar, čeprav se zdi, da me tako uči narava, nisem dobil od nje, temveč po neki navadi, da nepremišljeno sodim – in tako se zlahka primeri, da je pri tem marsikaj lažno, na primer to [...], da je v belem ali zelenem telesu taista belina ali zelenost, ki jo zaznavam, v grenkem ali sladkem telesu isti okus in podobno [...].« (Descartes, *Meditacije*, str. 108–110)

Descartesova poanta je skratka ta, da mnogo bolj očitno zaznavamo razsežnost stvari, njihovo obliko, število, lego, trajanje in podobno, kakor lastnost barve, sladkost, toploto ipd. Rečeno drugače, kar pri spoznavanju sveta jasno in razločno spoznavamo so kvantitativne lastnosti, lastnosti, ki jih je mogoče izmeriti in ne kakovosti, ki so vselej stvar razprave. Pomislimo samo na dogodek, ko si sladkamo kavo, hkrati pa jemo kruh namazan z medom. Ali bo kava sladka? In če medu ne jemo; kakšna je kava sedaj? Sicer pa je Descartesova poanta, tako se vsaj zdi, v tem, da nimamo nobenega merila, s katerim bi lahko ločili, ali so predstave o kakovostih (rdečem, grenkem, toplem itd.) samo prilagoditvena lasnost, ki nas varuje pred nevarnostmi, ali tudi nekaj, kar nam govori o resnici sveta. In ker takšnega merila nimamo, so predstave o kakovostih nerazločne. Ker pa so nerazločne niso resnične, niso nekaj, kar bi v resnici obstajalo v zunanjem svetu. Kdor bi to v podvomil (kar je seveda zelo dobrodošlo), bi morda lahko omenil, da je neka rastlina ostrega okusa in najbrž strupena. Toda ali je res takšna? Da, bi odvrnil Descartesov kritik: če jo človek poje, čuti ostrino in nato tudi umre. Toda, dokler se gibljemo v Descartesovih okvirih, bi mu nemara lahko odgovorili, da ne vemo, kako to rastlino okušajo živali, poleg tega jo nekatere vrste redno uživajo in ni videti, da bi jim to škodilo. Kakšna je torej ta rastlina? Ali je ostrega okusa in strupena? Moč Descartesove logike je bila zgodovinsko gledano v tem, da je služila kot podpora novo nastajajoči znanosti v 17. stoletju, ki se je, kot dokazujejo tudi Galilejeve razprave, borila proti tedaj samoumevnemu prepričanju, da se Zemlja ne giblje; kar nenazadnje podpira tudi vsakdanje čutno izkustvo.

Kako nam uvedba Descartesa pomaga pri razpravi o Christoferjevem problemu?

Sprejmimo zaenkrat, da je Descartesov argument, po katerem je resnično vse, kar jasno in razločno dojamemo, dober in pogledjmo podrobneje, v katerih

znanstvenih panogah si lahko obetamo resnična spoznanja in s kakšnimi metodami.

Descartes v delu *Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*⁹ pravi takole:

»[...] med vsemi znanstvenimi panogami [...] sta samo aritmetika in geometrija brez sleherne sence lažnosti in negotovosti. Pretehtajmo [...] bolj podrobno razloge, zakaj je tako! Prvič moramo imeti na umu, da je dvoje potov, po katerih moremo dospeti do spoznanja stvari, namreč pot izkustva in pot dedukcije. Dalje moramo pripomniti, da so izkustva mnogokrat varljiva, dedukcija pa – ali čista izpeljava (*illatio pura*) enega iz drugega – se sicer lahko opusti, če se ne zdi potrebna, nikoli pa je ne more slabo izvesti razum, ako je količkaj šolan.« (Descartes 1957; 355–6, str. 110)

Kaj je dedukcija? Splošno rečeno gre za obliko sklepanja, ki je veljavna, pri čemer je oblika sklepanja veljavna takrat, ko resnica premis z logično nujnostjo vodi do resnice sklepa. Preprosteje rečeno: če v neko deduktivno obliko sklepanja (npr.: Če p , potem q . P , torej q) vstavimo resnične premise, bo sklep absolutno zanesljiv. Če torej v obliko sklepa, ki smo ga zapisali v oklepaju, vstavimo resnične stavke, bo sklep resničen. Primer: Če je danes ponedeljek, bo jutri torek. Danes je ponedeljek, torej bo jutri torek. Ideja je potemtakem ta, da si ni mogoče zamisliti primera, v katerem bi resnični stavki, ki jih vstavimo v to obliko, vodili do napačnega sklepa. Deduktivno sklepanje je na delu tudi v obeh Christoferjevih dokazih za pravilnost sklepanja Marilyn vos Savant.

Po Descartesu je takšno sklepanje značilno za matematiko, ki mu pomeni zgled zanesljive poti do spoznanj ali zgled, kako se je potrebno odločati, kot bi rekel Christofer. Vsa druga sklepanja po njegovem niso jasna in razločna, zanašajo se na čutila (čutna izkustva) in so, kot smo videli zgoraj, negotova in neresnična. O tem se lahko prepičamo v naslednjem odlomku iz *Pravil*:

»Iz vsega tega ne sledi nemara to, da se nam je učiti edinole aritmetike in geometrije, marveč samo to, da se pri iskanju ravne poti do resnice ne smeš ukvarjati z nobenim predmetom, glede katerega bi ne mogel doseči gotovosti, enake dokazom aritmetike in geometrije.« (Descartes 1957; 366, str. 111)

Rečeno drugače, če naše sklepanje o katerem koli problemu ni logično zanesljivo (deduktivno), če premise ne podpirajo z brezhibno gotovostjo sklepa, za katerega gre, potem je po Descartesu (in tudi Christoferju) takšno sklepanje bolje opustiti. Edino pravilno postopanje uma pri spoznavanju stvari je po njegovem dvojno: intuicija in dedukcija.

Ker smo o dedukciji ravnokar govorili, razložimo na kratko še, kaj je intuicija. Descartes z intuicijo razume »pojmovno dojetje čistega in pazljivega uma, dojetje, ki je tako lahkotno in razločno, da se o tem, kar razumemo, sploh ne da dvomiti.« (Descartes 1957; 368, 113) Z drugimi besedami: »Intuicija je dojetje čistega in pazljivega uma, rojeno v sami luči razuma in je zanesljivejša od dedukcije same [...]. Tako more sleherni po intelektualni intuiciji spoznati, da eksistira, da misli, da so meje trikotnika zarisane po treh črtah, krogle samo po eni

---

⁹ Rene Descartes, *Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*, v: *Razprava o metodi & Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*, Ljubljana, Slovenska matica, 1957, Filozofska knjižnica 1.

ploskvi in drugo podobno. Take intuitivne spoznave so veliko številnejše, kakor jih opazi večina ljudi, ker se jim zdi za malo, da bi se jim um ukvarjal s tako lahкими vprašanji (prav tam).«

Descartes pravi temu, kar jasno in razločno spoznavamo z intuicijo, tudi semena resnice, večne resnice, prvi principi oziroma aksiomi. V *Principih filozofije*¹⁰ poleg teh, ki smo jih našteli v zgornjem navedku, omenja še te: Iz nič ne nastane nič; Nemogoče je, da isto hkrati je in ni; Kar se je zgodilo, se več ne more ne zgoditi; Ni mogoče, da tisti, ki misli, tedaj, ko misli, ne obstaja. (Descartes, PF, XLIX)

To kaže, da je njegova metoda spoznanja aksiomatska. Spoznanje pričenja z gotovimi, očitnimi in samoumevnimi resnicami (aksiomi), od koder z dedukcijo izpeljuje teoreme, izreke itd. Tako »pod dedukcijo razumemo vsak nujen zaključek, ki ga izvajamo iz nekih drugih, z gotovostjo znanih danosti.« (Descartes 1957; 369, 114)

Se pravi: »Če vse povzamemo, moremo postaviti naslednjo trditev: tiste stavke, ki jih zaključujemo neposredno iz prvih principov, je moč spoznati na dva različna načina, enkrat po intuiciji, enkrat po dedukciji. Prve principe same pa je moč spoznati samo po intuiciji, nadaljnje zaključke iz njih pa ne drugače nego po dedukciji (prav tam).«

To je torej edina pot, ki jo mora po Descartesu ubrati um, če se hoče dokopati do zanesljivega spoznanja. Ali kot v *Principih filozofije* pravi sam:

»Zaradi tega sem se držal naslednjega reda: najprej sem skušal na splošno odkriti principe, to je prve vzroke vsega, kar na svetu je ali more biti, obračajoč pogled samo v boga, ki je ta svet ustvaril, pri tem pa sem deduciral [te principe ali prve vzroke] iz nekih semen resnic, ki jih je narava položila v naše duše. Zatem sem raziskal neposredne in najbolj oddaljene učinke, ki se dadó deducirati iz teh vzrokov. Tako sem, kot se mi je zdelo, prišel do spoznanja nébesa, zvezd, Zemlje in tega, kar je na njej, namreč vodá, zraka, ognja, rudnin in drugih podobnih reči, reči, ki so od vseh najbolj običajne in enostavne ter jih je zato najlaže spoznati.« (Descartes, PF, 88–89)

Skratka, po Descartesu lahko sklenemo takole: »To pomeni, da nas človeški občutki lahko privedejo do napačnih odločitev. Ljudje se pri reševanju življenjskih problemov po navadi zanašajo na občutke, v resnici pa je logika boljši način za iskanje pravih odločitev.« Seveda pa to niso več Descartesove besede, temveč Christoferjeve, ki smo jih navedli zgoraj (Haddon 2006, 97). To pomeni, da je mogoče med Christoferjem in Descartesom najti mnoge in zanimive vzporednice, zdi se celo, da se vzajemno dopolnjujeta. Za oba je značilno, da favorizirata matematiko in njeno deduktivno metodo sklepanja kot način odkrivanja resničnosti in sprejemanja pravih odločitev. Prav tako nas oba prepričujeta, da so občutki kot vir spoznanja varljivi.

Kritika

Toda, kako Christofer in Descartes vesta, da ju bo ta metoda v resnici privedla do gotovih spoznanj in pravih odločitev? Razprava o tem problemu, ki jo razvi-

---

¹⁰ Rene Descartes, Principi filozofije, *Razpol 5*, Glasilo freudovskega polja, Ljubljana, Analec-ta.

jejo dijaki, je lahko resnično osupljiva. Učitelj, ki želi razvijati kritično mišljenje, jo lahko obogati, če dijake usmeri v iskanje implicitnih domnev, na katerih temelji Descartesovo prepričanje v to metodo. Takšna implicitna domneva je denimo, da mora biti resnično spoznanje gotovo. Ali tudi, da je resnico mogoče spoznati. Toda, ali dejstvo, da smo v nekaj gotovi, hkrati pomeni, da je naše prepričanje resnično? In naprej, ali lahko trdimo, da to resnico posedujemo?

Zanimivo kritiko teh domnev ponuja Karl Popper v delu *Ugibanja in ovržbe*¹¹, kjer Descartesova prizadevanja označi kot zvrst epistemološkega (spoznavnega) optimizma, s čimer želi reči, da imamo opravka s samoumevnim prepričanjem, po katerem lahko človek s svojimi duhovnimi močmi spozna resnico. V srcu tega optimističnega stališča počiva nauk, da je resnica manifestna (očitna). Morda je zakrita, toda mogoče jo je razkriti (Popper 2002, 5–6). Toda sedaj se postavlja vprašanje, zakaj se toliko motimo, če je resnica manifestna. Zgoraj smo videli, da zaradi predsodkov in nekritične vere v čutila kot vir spoznanja. To omeni tudi Popper. Predsodki in nevednost namreč zastrupljajo našega duha (prav tam, 9). Za optimistično epistemologijo je potemtakem stanje spoznanja naravno in čisto stanje človeka, v katerem nedolžno oko vidi resnico. Stanje nevednosti pa je posledica izgube te nedolžnosti in čistosti, ki jo je mogoče ozdraviti s ponovnim očiščenjem (prav tam, 20). Čeprav je ta misel spodbudila Descartesove sodobnike, da so pričeli razmišljati s svojo glavo, s čimer so sprožili znanstveno revolucijo v 17. stoletju, pa je, kot poudarja Popper, že v osnovi napačna. Po njegovem se je do resnice dokopati težje kot zgolj z očiščevanjem predsodkov.

Epistemološki optimizem, ki predpostavlja logiko očiščenja, je enostavno preveč optimističen. Tudi očiščenim nam nič ne zagotavlja, da smo se dokopali do resnice in da smo lahko gotovi. Popper tej ideji nasprotuje s preprostim priznanjem, da smo zmotljivi. To po njegovem ne pomeni, da se naj resnici odpovemo, temveč predvsem to, da moramo naše teorije o svetu nenehno kritično preverjati in jih poskušati ovreči. Šele ko neka teorija vzdrži številne kritike in poskuse ovržbe, se lahko nadejamo, da smo se resnici približali, a tudi tedaj ne moremo biti gotovi v njeno resničnost. Dokaz za to je Newtonova teorija, ki je več kot dvesto let kljubovala kritikam in bila na koncu nadomeščena z Einsteinovo teorijo. A tudi Einsteinova teorija ima svoje težave in danes si znanstveniki prizadevajo postaviti boljšo. Popperjeva poanta je skratka ta, da naša spoznanja in zlasti znanstvena spoznanja ne napredujejo po logiki očiščevanja, ki privede do gotovosti, temveč po logiki postavljanja domnev (teorij) in poskusov ovržb teh teorij, pri čemer ta logika idejo gotovosti zavrača in jo nadomešča z zmotljivostjo.

Sklep

Spomnimo se še enkrat na Christoferja. Gospod Jeavnost mu je dejal, da mu je matematika vseh zato, ker je varna, in Christofer je menil, da se gospod Jeavons moti, ker ne razume števil. Poleg tega je bil prepričan, da nas človeški občutki vodijo v zmoto in da je logika boljši način za sprejemanje odločitev.

---

¹¹ Karl Popper, *Conjectures and Refutations – The Growth of Scientific Knowledge*, Routledge Classics, 2002.

V kakšnem smislu bi lahko rekli, da ima – če odmislimo vprašanje avtizma in se osredotočimo samo na vprašanje spoznanja kot takega – prav gospod Jeavons in da se moti Christopher?

Literatura

Rene Descartes, 1988: *Meditacije*. Ljubljana: Slovenska Matica, Filozofska knjižnica, zvezek XIII.

Rene Descartes, 1957: Pravila, kako naravnati umske zmožnosti. V: *Razprava o metodi & Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*. Ljubljana: Slovenska matica. Filozofska knjižnica 1.

Rene Descartes: Principi filozofije. *Razpol 5*, Glasilo freudovskega polja. Ljubljana: Analecta.

Rene Descartes, 1997: Principles of Philosophy. V: Descartes: *Key Philosophical Writings*. *Wordsworth Classics*. Str. 261–337.

Rene Descartes, 1957: Razprava o metodi. V: *Razprava o metodi & Pravila, kako naravnati umske zmožnosti*. Ljubljana: Slovenska matica. Filozofska knjižnica 1. Str. 38–9.

Mark Haddon, 2006: *Skrivnostni primer ali kdo je umoril psa*. Ljubljana: Mladinska knjiga. Zbirka Žepnice.

Gary Hatfield, 2003: *Descartes and the Meditations*. Routledge: Routledge Philosophy Guide-Books.

Karl Popper, 2002: *Conjectures and Refutations – The Growth of Scientific Knowledge*. Routledge Classics.